

821.163.41.09-1:81'38"18"

321.61:929 Обреновић М.

<https://doi.org/10.18485/sj.2020.25.1.38>

БИЉАНА С. РИСТИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 15. 10. 2019.
Прихваћен: 15. 01. 2020.

КАКО СЕ МОЛИО КНЕЗ – ПЕСМА *МОЛИТВА КНЕЗА СРПСКОГ МИХАИЛА НА БРЕГУ МОРСКОМ***

У раду се бавимо песмом *Молитва кнеза српског Михаила на брегу морском*¹. Песма је настала 1844. или 1845. године у време када је кнез Михаило био у емиграцији, а Србијом владао Александар Карађорђевић. Осврнули смо се на кнежево стваралаштво и изнели дилеме око времена и места настанка и објављивања песме *Молитва*. Указали смо на разлике између досадашњих издања песме. Приказали смо стилско-тематску структуру и бавили се религијским и родољубивим осећањима песничког субјекта.

Кључне речи: кнез Михаило Обреновић, поетско стваралаштво кнеза Михаила Обреновића, песма *Молитва кнеза српског Михаила на брегу морском*, тематско-мотивска структура, стилска анализа.

Стваралаштво кнеза Михаила Обреновића. Кнезу Михаилу Обреновићу се, према нашим сазнањима, приписује ауторство над три песме и над поетским текстом једног епитафа. Најпознатија кнежева песма је *Што се боре мисли моје*, за коју је Корнелије Станковић написао музичку композицију, те

*biljana.ristic.247@gmail.com

** Рад је настао у оквиру пројекта број 178006: *Српски језик и његови ресурси: теорија, опис и примене* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ О овој песми аутор је имао излагање на скупу *Српски језик, књижевност, уметност* у организацији ФИЛУМ-а, у Крагујевцу, октобра 2018. године

се песма, највише захваљујући томе, одржала до данас и може се чути. Песма је актуелна и због недоумица око тога коме је посвећена, а о чему се и данас воде расправе и проналазе нови докази.

Друга песма је *Светски путник*, штампана на првој страни *Сербског народног листа*, 7. септембра 1844. године, док је трећа *Молитва кнеза српског Михаила на брегу морском*².

Поред песама, кнез је аутор и текста једног епитафа. Ђорђе Перић у раду *Заборављене песме кнеза Михаила Обреновића у нашим рукописним изворима* каже да је реч о епитафу посвећеном грчком јунаку чије је име Димитрије Чамис Каратасо. Епитаф је био уклесан на споменику на некадашњем гробљу које се налазило код цркве Светог Марка на Ташмајдану. Споменик и поменуто гробље данас не постоје (Перић 1992: 97–99).

Нагађа се да је кнез био аутор још неких песама, али немамо потврђених информација да су та дела сачувана нити да их је уопште било.

Предмет и структура рада. Рад се заснива на лингвостилистичкој анализи³ *Молитве кнеза српског Михаила на брегу морском*. Због специфичности песме укључено је и посматрање историјског контекста (тј. сегмент позитивистичке анализе).

Након краћег увида у стваралаштво кнеза Михаила Обреновића и приказа досадашњих истраживања релевантних аутора о *Молитви кнеза српског Михаила на брегу морском*, задржаћемо се на наслову песме, односно на прецизном одређењу термина *брег* и *молитва*.

Пошто у литератури постоје неслагања око времена и места настанка и првог објављивања песме, томе ћемо посветити посебан део рада и ту изнети доступне податке.

Како се досадашња издања песме разликују међусобно (по наслову и по појединим стиховима) набројаћемо их и навести где се могу наћи. Ово је важно и за будуће проучаваоце песме јер на једном месту обједињујемо податке о рукописним и штампаним изворима.

Уз анализу песме прилажемо и њен текст уз описане разлике између одређених издања.

Досадашња истраживања. Значајан је већ поменути рад Ђорђа Перића *Заборављене песме кнеза Михаила Обреновића у нашим рукописним изворима*,

² Ради прегледности, песму ћемо у даљем тексту именовати само једном речју – *Молитва*.

³ „Лингвостилистички приступ књижевном делу умногоме се разликује од приступа књижевних критичара и теоретичара, па понекад лингвистику привуку и језички детаљи који у критици остају непримећени, или, барем, незабележени, будући оцењени као неважни”, а овоме треба додати и то да „овакви детаљи могу помоћи свестранијем сагледавању књижевног текста” (Милановић 2010: 173).

објављен 1992. године у оквиру Прилога за књижевност, језик, историју и фолклор (1989–1990, књ. LV и LVI) као посебан отисак. У њему Перић даје текстове кнежевих песама у целини, као и текст епитафа који се, као што смо поменули, као ауторско дело такође приписује кнезу Михаилу.

Васо Милинчевић у својој књизи *Универзитет и књижевност* из 2013. године о кнежевом стваралаштву пише под насловом *Поетски покушаји кнеза Михаила Обреновића*. Исти текст објављен је и у онлајн издању листа *Вечерње новости* под насловом *Две песме кнеза Михаила*, 4. новембра 2011. године. Милинчевић (2013: 219) каже да је „поред романсе *Што се боре мисли моје*, Михаило Обреновић написао још две песме”, а да је „народну бајку *Чардак ни на небу ни на земљи* Вук записао онако како је кнез Михаило слушао од својих дадиља”. Даље, Милинчевић прецизира: „реч је о две кнез Михаилове песме: *Светски путник* и *Молитва кнеза србског Михаила на брегу морском* и даје потпуни текст песме *Што се боре мисли моје* и три строфе песме *Светски путник*, све написано у складу са данашњом правописном нормом. *Молитву* даје у скраћеном облику од две последње строфе. У тексту у *Вечерњим новостима* објављена је фотографија рукописа те песме⁴ који се чува у Архиву ХАЗУ, а до ког је и нас истраживачки пут довео. Епитаф, као могуће кнежево дело, Милинчевић не помиње.

Молитва. У књизи Ксеније Кончаревић *Сакрална комуникација*, налазимо фину диференцијацију појма *молитва* у четири вида. Наиме, како ауторка тумачи, *молитва* је „умилостивљење за грехе”, чијим посредством се измољава опроштај за садашња или пређашња безакоња” (Кончаревић 2013: 50), док је *мољење* „завет дат Богу у погледу неке ствари”. Трећи вид је *прозба* која представља „молитву за друге или ’за мир овога света’”, док је *благодарење* „изражавање осећања ’у неизрецивом усхићењу’ подстакнуто добротинствима Божијим” (Кончаревић 2013: 51). Примећујемо да се у овом случају појам који наткриљује сва четири, као и један од та четири појма, назива исто – *молитва*.⁵

Што се ове песме тиче, општи утисак је да аутор верује у Бога, поштује га, али изражавање хришћанске понизности, иако постоји (нпр. ауторски субјекат је *раб* тог Бога), оно није у првом плану. Чак је и једносмерна комуникација са Богом у тону који пре одговара обраћању особи према којој се осећа дубоко поштовање, али се она доживљава као равноправан саговорник. Пошто смо сваку строфу смисаоно анализирали у посебном делу рада, овде ћемо дати

⁴ Поменута фотографија је у ниској резолуцији и виде се само обриси строфа и стихова, али се слова не разазнају.

⁵ „Тројствен је карактер српских молитава. [...] Нема ниједне која не слави хришћанску веру у Бога [...], све оне саздају свој космос вазносећи светињу националног живота [...] и, треће, немамо молитвеника који се предаје најопштијем и посебном, занемарујући људски лично и богочовечанско у себи” (Пејчић 2005: 28).

само назнаке које поткрепљују нашу тврдњу. Том равноправном саговорнику субјекат поставља реторичка питања у тренуцима када верује у исправност својих тврдњи (трећа строфа), подразумева да ће његово обраћање завредити пажњу Творца и да ће се он на њега *обазрети* (пета строфа). Субјекат за правду не моли, он правду *тражи* (шеста строфа). Неоспорно је и да су Бог и његови земаљски храмови предмет подржавања и искрене љубави (осма строфа).

Сам је аутор песму назвао *Молитвом*. Поменули смо да се молитва односи на умилостивљење Бога због грехова. У песми постоји тежња субјекта за успостављањем комуникације са Богом/Творцем, али акценат није на греховима, иако је субјекат свестан да има због чега да се смири (прва строфа), као и да му се суди (друга строфа), већ на љубави према Србији са којом он жели да се опет повеже и спреман је и да се одрекне свега због ње (једанаеста строфа), као и да погине за отаџбину (десета строфа). Субјекат *благодари* Богу за све добро које му је учинио, а иако не моли експлицитно за добро Срба и Србије, постоји жеља да тај ко помаже њему помогне и Србији, те можемо рећи да има и елемената *прозбе*.

Брег. Према *Речнику српскохрватскога књижевног језика* (РМС), лексема *брег* има следећа значења: **1. а.** мање брдо; **б.** брдо; **в.** велики вал, талас; уздигнути део вала, таласа. **2.** обала. Пошто је у контексту са *морским*, предност дајемо томе да се *брег* односи на обалу, иако не искључујемо друга значења.

Слично, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (РСАНУ) као значење лексеме *брег* наводи: **1. а.** узвишење на земљиној површини, обично мањег обима од брда и осамљено, **б.** гомила, хумка; испупчење. **2.** обала (речна, језерска, морска).

Постоје и неслагања око тога на које море се мисли. Васо Милинчевић (2013: 219) наводи да је песма настала на обали Северног мора, док Милева Алимпић (1892: 226) тврди да је реч о обали Јадранског мора, што Перић (1992: 85–86) преноси и не бави се детаљније тиме о ком мору је реч.

„Историјски и поетски у основи истоветне чињенице никад нису истоветне”, а то значи да је „историјска истина дубоко у сенци поетске” (Ковачевић 2015: 117). Зато се у раду нећемо упуштати у разрешење дилеме на које море се мисли, већ ће нам у првом плану бити песма.

Ако посматрамо фреквентност употребе, *брег* данас није неуобичајена реч у српском језику. Значење које бележе речници, а које се тиче географског узвишења, најчешће је. Није данас уобичајено именовати обалу као *брег*. Каква је ситуација била у XIX веку и раније?

Вукове *Српске народне приповијетке* (СНП) показују да се термин *брег* употребљавао и у значењу *обала*. У *Соломуна проклела мати* (СНП 1988: 145) стоји: „Потом ушавши у ковчег заповједи жени да га заклопи па да баци у море

а она да држи други крај од верига, па пошто ковчег падне на дно мора, онда да га извуче на бријег. Жена ковчег затвори и заклопи и баца у море...” У *Све, све али занат* (НСП 1988: 24) имамо: „Пође некакав цар са својом женом и са кћери да се шета по мору на лађи. Кад мало одмакну од бријега...”

У народној песни *Туђа мајка*, коју је Вук објавио у првој књизи *Српских народних пјесама* (СНПј), налазимо следеће стихове „Морава је плаовита / Синоћ момка занијела / А јутрос га на брег баца” (СНПј 1841: 431).

У *Српским народним пословицама* (СНПо) из 1849, такође је забележено ово значење: „Богу се моли, али к бријегу граби” (СНПо 1849: 61); „Малени брегови, брзо се прелију” (СНПо 1849: 177).

У делу *Животи краљева и архиепископа српских* које је Данило II (српски архиепископ који је живео од 1270. до 1337. године) написао са сарадницима, помиње се склоп *на брегу мора* у следећем контексту (Данило II 1866: 111): „и вь градѣ глаголемѣмъ Силиври, њеже јест на брѣгоу мора”.

Овакво именовање *обале* постоји и у другим словенским језицима. Илустроваћемо то на примеру извора из XIX века. У тексту на словеначком језику *Pisma o ruskej literaturi* који је Ф. М. Штифтер објавио у мариборском часопису *Zora: časopis za zabavi iroduku*, аутор (Штифтер 1877: 112) каже: „V svojem oburu poda se, da bi se nekoliko provetril, na morski breg”. У руском језику такође постоји лексема *берегъ* у значењу обала, о чему сведочи и енглеско-руски речник из 1871. године, где је уз енглеску одредницу *seashore* наведен руски превод *морской берегъ, приморіе* (РРУС 1871: 301).

Обала не мора нужно бити морска, већ се односи и на друге *воде* (реке, језера...).

Време и место настанка и објављивања. Милинчевић, Алимпић и Перић не слажу се ни у погледу времена настанка ове и друге кнежеве песме *Светски путник*. Наиме, Милинчевић (2013: 219) тврди да су обе песме настале и испеване на једном путовању у Берлин и успутном боравку на обали Северног мора, позивајући се на сачуване рукописе и преписе, и помиње 1844. годину. Перић сматра да је песма „испевана годину дана доцније” (Перић 1992: 87) и за своје наводе се позива на Милеву Алимпић (1892: 226–227) која песму датира на 1845. годину.

Поменути аутори се не слажу ни за годину и место објављивања песме. Док Милинчевић (2013: 219) каже да су обе песме (*Молитва* и *Светски путник*) штампане у *Српском народном листу* 1844. године, Перић (1992: 84) сматра да је *Молитва* штампана тек 1851. године у Дрездену. Претрагом издања *Српског народног листа* за 1844. и 1845. годину пронашли смо песму *Светски путник*, али не и *Молитву*. Немамо практичних сазнања о извору из 1851. у Дрездену.

Оно што је сигурно, било да је песма настала 1844. или 1845. године, то је да је кнез Михаило био тада у емиграцији⁶. Србијом је у периоду од 1842. до 1858. године, дакле између две владавине кнеза Михаила Обреновића (1823–1868), владао кнез Александар Карађорђевић.

Издања песме.

У рукописним песмарицама. Према нашим сазнањима песма је забележена у три рукописне песмарице. Све се чувају у Рукописном одељењу Матице српске (РОМС) у Новом Саду⁷. Љубазношћу запослених на поменутом одељењу, имали смо прилике да видимо те рукописе. Уз називе песмарица, навешћемо и редни број под којим је *Молитва* забележена у њима, као и сигнатуру.

1. Песмарица Бранка Сандића (РОМС, сигн. М 564). Песма је под бројем 92. Насловљена као *Молитва Књаза србскогъ Михаила на Брегу Морскомъ*. Почине стиховима „Боже! твари сваке содѣтелю / На смиренѣ призри раба твога”. Има једанаест строфа.
2. Песмарица Василија Георгијевића (РОМС, сигн. М 416). Песма је под бројем 77. Без наслова. Почине стиховима „Боже благи сваке содѣтелю / На смиренѣ призри раба твога”. Има укупно шест строфа, при чему, после прве долази седма строфа и до краја текст песме одговара осталим издањима.
3. Песмарица М. Д. Дејановића (РОМС, сигн. М 417). Песма је под бројем 114. Насловљена као *Молитва Михајлова, књаза од Србије на морском брегу*. Почине стиховима „Боже, твари сваке содѣтелю / На смиренѣ призри раба твога”.

Рукописи у Архиву ХАЗУ. Рукопис песме чува се и у Архиву ХАЗУ у Загребу. Прецизније, песма се налази у одељку који садржи кореспонденцију Ђуре Даничића са Костом Бранковићем⁸ који уз писмо прилаже ову песму. Песма је у рукопису, на две стране једног листа папира, а уз њу постоји и препис који је урадио Бранковић на, такође, две стране. Као датум и место када је настало писмо Ђури Даничићу, Константин Коста Бранковић у њему наводи Београд, 11. август 1862. године. У то време Бранковић је био по четврти пут ректор Лицеја у Београду, а иначе је и један од првих професора те *школе*, а кнез Михаило тада је био опет на челу Србије.

⁶ Кнез Михаило, син Милоша Обреновића владао је Србијом у периоду 1839–1842. и 1860–1868. године

⁷ Постојање ове песме у наведеним рукописним песмарицама помињу Марија Клеут и Мирјана Стефановић (1984: 139–164) у оквиру своје *Допуне библиографији српских рукописних песмарица*.

⁸ Константин (Коста) Бранковић (1814–1865) био је филозоф и професор а касније у четири мандата ректор Лицеја у Београду.

У писму које је Ђура Даничић добио од Косте Бранковића налазе се три ентитета. Сви су у рукопису:

1. На пола стране чистог белог папира налази се текст писма. Текст је својеручно написао Коста Бранковић. На почетку садржи податке о месту и датуму: Београд, 11. август 1862. године. Даничићу се обраћа са Господине, а у главном делу га обавештава да му том приликом доставља „оно” што му је „већ доста давно обећао”. Додаје и да је начинио препис. Уз пар напомена о својим здравственим проблемима и личним поздравима, Бранковић завршава писмо.
2. Рукопис песме писан другачијим рукописом од Бранковићевог. Песма је писана на линијском папиру, при чему се наслов (дословно *Молитва* (у посебном реду) *Књаза Србског Михаила* (у посебном реду) *на брегу морском*), као и првих осам строфа налазе на првој страни, двостубачно, а преостале три строфе су на полеђини. На листу је утиснут грб о коме детаљније говоримо у посебном делу рада.
3. Бранковићевим рукописом начињен препис рукописа описаног под 2. Рукопис је доследан верзији описаној под 2, чак су и две речи које су подвучене у оригиналу, подвучене и овде (*вездјесушчи* и *силен*), а у шестој строфи, где у оригиналу стоје бројеви 1 и 2 (детаљније о томе у делу анализе), Бранковић је употребио број 2, а 1 изоставио. Као и оригинални рукопис са ког је препис рађен, и сам препис је на две стране, при чему су наслов и првих пет строфа на првој страни, а остатак песме на другој.

Песма почиње стиховима: „Боже! твари сваке содјетељу / На смирење призри раба твога”.

На горњем левом углу папира са рукописом, са ког је Бранковић извршио препис, налази се суви жиг, који представља рељеф грба кнежевине Србије⁹. У центру грба је штит са крстом и четири огњила међу његовим краковима, оквирен двама гранама налик на венац, иза свега је плашт, а на врху кнежевска круна.¹⁰

У књизи Милеве Алимпић *Живот и рад генерала Ранка Алимпића* (1892: 226–227). Ауторка песму наводи у целости како би илустровала патњу Милоша и Милана Обреновића док су били у емиграцији, те каже (1892: 226) да су за *отачеством*, „и један и други у туђинству много и много пута пролили сузе своје тешке туге”, што се, по њеним речима, верно огледа у стиховима *Молитве*.

⁹ Исти овај суви жиг налазимо и на неким од писама из заоставштине кнеза Михаила Обреновића. Та писма чува Одељење реткости Универзитетске библиотеке у Београду.

¹⁰ Овакав изглед грба Кнежевине Србије усвојен је са Сретењским уставом 1835. и описан је у Глави другој тог Устава.

У раду Ђорђа Перића *Заборављене песме кнеза Михаила Обреновића у нашим рукописним штампаним изворима.* Перић (1992: 85–86) наводи текст песме у целости и назначава да га је преузео од Милеве Алимпић.

Даница или Календар за преступну годину 1864. са различитим песмама садржи песму под насловом *Молитва* (у првом реду) *књаз србског Михаила* (у другом реду) *на брегу морском* (у трећем реду) али само првих осам строфа. Наиме, једином примерку књиге који нам је био доступан, а који се чува у Народној библиотеци Србије, недостају стране од 5. до 12.

Текст песме штампан засебно. Као посебна библиографска јединица песма *Молитва* је, уз песму *Светски путник*, одштампана на дволисту и може се пронаћи у Универзитетској библиотеци у Београду на Одељењу реткости¹¹. Песме се налазе на другој, односно трећој страни, док су прва и четврта страна, дакле, спољашњи део дволиста, иницијално празни (касније је додат податак о сигнатури). Текст песме на овом месту дословно одговара верзији објављеној у поменутој *Даници*. Нема податка о години и месту штампања.

Називи песме у различитим издањима. Милева Алимпић и Ђорђе Перић песму помињу под називом *Молитва* (а затим у идућем реду) *српског књаз Михаила М. Обреновића, на бријегу Јадранског мора – 1845. год.* У рукопису који се чува у ХАЗУ, као и у препису који је Коста Бранковић урадио, песма је насловљена као *Молитва* (а затим у идућем реду, дословно:) *Књаз Србског Михаила на брегу морском*. Васо Милинчевић помиње песму под пуним насловом *Молитва кнеза србског Михаила на брегу морском*. Рукописне песмарице које се чувају у Рукописном одељењу Матице српске, дају следеће наслове: *Молитва Књаз србског Михаила на Брегу Морском* (Песмарица Бранка Сандића), *Молитва Михајлова, књаз од Србије на морском брегу* (Песмарица М. Д. Дејановића). У песмарици Василија Георгијевића, песма је без наслова. У *Даници* је песма под насловом *Молитва* (у првом реду) *књаз србског Михаила* (у другом реду) *на брегу морском* (у трећем реду). Исти наслов има и издање песме које је чувано у Библиотеци Јоце Вујића.

Разлике између побројаних издања. Највећи део песме је у свим издањима, штампаним и рукописним, исти. Оно што се разликује је први стих прве строфе, као и поједина правописна решења. Разлике углавном не мењају смисао, већ је реч о облицима појединих речи или се ради о употреби синонима или различитих варијанти исте речи. Употреба интерпункције и великог слова се доста разликује, те то нећемо посебно нотирати нити анализирати јер захтева доста простора.

¹¹ Овај дволист са текстом *Молитве* и *Светског путника* Универзитетска библиотека у Београду добила је из Библиотеке Јоце Вујића (Сента), о чему сведочи печат на трећој страни.

На овом месту пренећемо текст из два издања:

Песма коју је донела Милева Алимпић (1892: 226–227), а такође је и Ђорђе Перић (1992: 85–86) у истом облику у свом раду пренео:

МОЛИТВА

српског књаза Михаила М. Обреновића на бријегу
Јадранског мора – 1845. год.

1

Боже благи, света саздатељу,
На смирење призри раба твога;
У далеком код мора предјелу
Глас вапије Срба несретнога.

2

Правда твоја, правда Боже вовјек,
Судиш рабу, суди цара сину,
Овај срца уцвеленог одјек
Понесите волне у вселену.

3

Примиће га Сава и Дунаво,
Врачар ће се и Жабар тргнути;
Дићиће га волне у небо,
А ти, Боже, зар га нећеш чути?

4

Ако с' цара на далеко двори,
Ђе би наш'о мира и покоја,
Вездесушчи, уморном отвори,
Дострујила ј' до теб' молба моја.

5

Мрав се креће, птица више лети
На глас овај тужећ по пустињи
И ти ћеш се, Творче, обазрети,
Ти ћеш виђет мене у туђини.

6

Милост твоју примих у повоју,
Владар рођен, без да знадох за њу,
Правду сада тражим у раздвоју,
Правду, Боже! јербо страдам за њу

7

Глас се звона по Србији роји,
Сипљу светле са торња луче
И све стоји што Милош устроји
До прогнано његово јединче.

8

Србин свецем у храм Бога иде,
Утјешење прима на олтару,
Моје очи ништ' од тог не виде,
Већ ја седим и плачем на Мору.

9

Ти, који си књазом ме створио,
Ко проста ме Србина одржи,
При рођењу милостив си био
У животу гњев, јарост разблажи.

10

На част царем круне и светлила,
Богатирем корабље и Мора,
Мени моја Србија је мила,
За њу гинем и њене олtare.

11

Силан к светом пренеси ме краљу,
Да т' у роду име твоје славим,
Нећу престол, нећу земљи владу, –
Србство мило и Србију тражим.

НАПОМЕНА: „После Стојанове буне у Србији, кад су на захтев београдске владе обе кнеза кренута из Беча, кнез Михаило, у пратњи свога бившега васпитача Константина Раноса и ађутанта Симе Маћића, путовао је по европским земљама. Растужен за својом отаџбином, када је био на брегу Јадранскога мора, написао је ову своју *Молићу* и *Светскога путника*. Ово је тек 1851. г. штампано у Дрезди” (Алимпиић 1892: 226–227, Периић 1992: 85–86).

Текст штампан на засебном дволиту и у *Даници*:

МОЛИТВА

Књаза Србскогъ Михаила
на брегу морскомъ

1

Боже! твари сваке содѣтелю,
На смиренѣ призри раба твога
У далекомъ код мора предѣлу,
Глас вопиіе Срба нещастнога.

2

Правда твоя, правда Боже! во вѣкъ,
Судишъ рабу, суди цара сыну,
Овай срца уцвѣлѣногъ одјекѣ,
Понесите волне у вселенну.

3

Примиће га Сава и Дунаво,
врачарь ће се и Жабарь тргнути;
Дићи ће га волне до у небо,
И ты Боже! зар га нећеш чути?

4

Ако с' Цара на далеко двори,
Гди бы нашо крова и покоя,
Вездѣсущій: уморномъ отвори,
Доструила й до Те молба моя.

5

Мравъ се креће, птица выше лети,
На гласъ овај тужећ' по пустињи,
И ты ћешъ се Творче! обазрети,
Ты ћешъ видит' мене у туђини.

6

Милость твоя нађо у повою,
Владарь рођенъ безъ да знадо за њу,
Правду сада тражимъ у развою,
Правду, Боже, ербо страдамъ за њу.

7

Глас се звона по Србији рои
Сиплю светле са торня луче;
И све стои што Милошъ устрои,
До прогнано нѣгово единче.

8

Србинъ Свецемъ у Храмъ Бога иде,
Утѣшенъ прима на Олтару,
Моє очи ништ' отъ тогъ не виде,
Я садъ седимъ и плачемъ на мору.

9

Ты којій си Княземъ ме створио
Ко простогъ ме Србина одржи,
При рођеню, милостивъ си быо,
У животу гнѣвъ, арость разблажи.

10

На часть Царемъ круне и светила
Богатромъ корабљи и море,
Мени моя Србия є мила,
За ню гинемъ и нѣне олtare.

11

Силенъ! к' светом' пренеси ме кралою,
Да Т' у роду име Твое славимъ,
Нећу престоль, нећу землѣ владу,
Србство мило и Србию тражимъ.

Текст песме у рукопису који се чува у Архиву ХАЗУ по садржају одговара оном објављеном у *Даници*. Правописна решења, као што смо рекли, доста се разликују.

Метрика. Песма је изострофична и састоји се из једанаест катрена. Укупно има 44 стиха. Стихови су углавном десетерци. Рима је укрштена *абаб*.

Стилско-тематска структура.

На стил текста „треба гледати као на начин сврсисходног избора, закономерног структурирања и употребе језичких средстава с обзиром на тему, функцију, ауторову замисао и садржинске елементе исказа” (Јовановић 2009: 64). У конкретном примеру занима нас како аутор избором одређених средстава моделује целину поруке и како комуницира са потенцијалним читаоцем али и оним коме је *молитва* упућена¹².

1. Прва строфа почиње стихом који гласи *Боже! твари сваке содјетељу*, односно *Боже благи, света саздатељу*, односно *Боже благи сваке содѣтелю*. Упркос поменутиим варијацијама, ово је уобичајени начин на који почињу многе молитве. За разлику од класичне књижевности где инвокација представља призивање неке више силе како би песнику помогла да пева само дело, у овом случају, у молитвеном обраћању, призивање Бога нема сврху да помогне лепоти реченог, већ да речено, уместо коначног циља, постане средство да се тај Бог умилостиви и умоли, те је циклус затворен.

Ова строфа има отварачку и локализацијску улогу. Већ у њој одређен је просторни оквир где се налази песнички субјекат. Он је у *далекомъ код мора предѣлу* и већ првом речи *Боже!* којом песма почиње, апострофира Бога као вишу силу којој ће се у већем делу песме обраћати. Апострофа је нарочито интензификована узвичником, а појава узвичника на оваквом месту није ретка појава у писаним молитвама које почињу на сличан начин.

Божанствима у апострофама песник не намењује активну улогу као у инвокацијама; она су ту, пре свега да би била сведок песникове исповести (Ковачевић 2006: 108).

Однос субјекта и Бога је својеврсна вертикала, пре него однос уније. Субјекат је *раб* тог бога, што се не разликује од хришћанске традиције и црквеног учења, и потребно му је *смирење*. Сам себе и национално и етнички одређује као – *Србина*.

¹² „Стих [...] представља говорни низ који се и за пошиљаоца и за примаоца од почетка према крају развија са појачаном свешћу о вероватноћи тога развоја” (Петковић 1990: 140). Ако се песнички субјекат обраћа Богу као *свезнајућем рецепијенту*, следи да он све време има на уму да је прималац поруке свестан поменутог развоја, те је интересантно размотрити како то утиче на моделовање стиха.

2. У хришћанском духу наставља се и друга строфа, где се у вољу и *правду* бојжју верује и она је *во вѣкъ*, а просторни оквир, где је Бог до ког треба да допру *волне*, управо је *вселенна*. Тако је вертикала у *далекомъ код мора предѣлу* – у *вселенну*, односно земља – небо прецизно одређена. Бог *суди*, а срце оног ко му се обраћа је *уцвѣљно*. Као и у првој строфи, и овде и у следећој имамо апострофирање Бога интерпункцијски наглашено на исти начин.

3. Уцвѣљеност једне душе је толико велика да се њен одјек просторно шири и по земљи, али и у небо, а снажно питање *зар га нећеш чути?* упућено Богу говори нам више ствари него сам одговор који није назначен и не очекује се вербално. Поред тога да је субјекат сигуран у снагу својих осећања и своје уцвѣљености, овде видимо и својеврсни бунт и лаки отклон од хришћанске понизности исказане у прве две строфе. Бог се не моли да чује и послуша, субјекат је сигуран да ће се то десити, те отуда и реторичко питање.

4. Посебну боју у овој строфи има руска реч *вездѣсуцій* (рус. свеприсутан) која отелотворује веру субјекта и потврду да ће молба *дострујити* до Бога, а он као свеприсутност помаже. Перфекат *доструила је*, који се односи на молитву, употребљен је у свом релативном значењу и тиме представља увод у перспективу из које је спевана идућа строфа.

5. Песнички субјекат је, од потпуно потчињеног *раба* Божијег из прве строфе, преко неког ко, иако искрен и недвосмислен у својој вери, ипак поставља реторичко питање Богу, у петој строфи потпуно сигуран у своје речи и употребом апсолутног футура првог показује чврстину своје вере да га Бог види и *обазире се на гласъ овај тужећ' по пустињи*. И овде је апострофиран Бог уз исту, већ поменути, интерпункцију, али је номинација нешто другачија, те је Бог *Творац*. Индикативан је и симболичан контраст у начину кретања и позиционiranости *мрава* и *птице*.

6. У овој строфи песнички субјекат је правдољубив. Спреман да страда за правду. Иако и сам носилац делатничког принципа, он верује да је све под Божијом милошћу и да је цео његов живот наткривен њоме, од времена кад је био у *повою*. Занимљива је реч *раздвою* коју аутор речи *повою* опонира у смислу темпоралног локуса, а римовно је упарује. Аутор је сада у *раздвою* и намеће се питање од чега. Узмемо ли у обзир време кад је песма настала, а то је период кнежевог егзила, као и место где је настала, а то је обала далеког мора, јасно је да *раздвој* има две димензије – спацијалну и идеолошку. Али и у таквим околностима, субјекат не одустаје од вере у Бога и борбе за правду. Таутолошка рима *за њу – за њу* посебно импонује снази борбе и аудитивно и семантички је подвлачи.

Последња два стиха повезана су анафором *правду*, те је и смисаони фокус у овим стиховима иницијално померен.

7. Седма строфа доноси помињање Милоша. Мисли се на Милоша Обреновића, Михаиловог оца. *Све стои што Милош устрои* је стих који има две главне смисаоне равни. Наиме, аутор је у време када је песма настала био у егзилу, а Србијом владала династија Карађорђевића¹³. С једне стране, кнез Михаило мисли на своју земљу и лично жели да је у њој све исто као што је његов отац *устројио*, а он као владар наставио. Са друге стране, ако узмемо у обзир перспективу из које је ова строфа написана, то јест треће лице, јасно је да аутор жели да изгледа као да и други то мисле. Томе у прилог иде афирмативна атмосфера и њена *објективизација* кроз звук звона и светле луче с торња. Све је у прва три стиха у знаку глорификације обреновићевске владавине и Србије по том моделу. Приметићемо да се ни на који начин не помиње друга династија. Последњи стих прави смисаони заокрет и *единче* кнеза Милоша означава као *прогнано*. Зашто је *оно прогнано* ако *све стои што Милош устрои*? Већ смо поменули да ауторски субјекат жели да народ у Србији подржава њега и његовог оца, те отуд имагинарни глас који преноси информације из Србије. С те стране, чини се логичним што аутор с тачке гледишта носиоца тог гласа види *единче проганим*. Наравно, постоји могућност да је песник настојао да из угла свезнајућег *лирског наратора* представи ситуацију у Србији на основу објективних информација, али предност дајемо претходном тумачењу.

8. Мисао о домовини из претходне строфе, наставља се, али не као примарна, већ позадинска присутност, а религијска осећања доминирају у овој, осмој строфи. Док остали Срби могу обилазити своје светиње и молити се, ауторски субјекат је далеко од своје домовине, на обали мора и тужи што он то не може ни видети нити учествовати у томе. Иако не експлицитно, он се идентификује као Србин и недостаје му српски религијски модел.

9. У истом духу наставља се и девета строфа. Релација *књаз–прост Србин* није опозиција, већ поистовећивање. Линија живота је котирана у четири тачке. Сваки стих је једна тачка: рођење, будућност, период кнежевске владавине, садашњост. Временска оса није хронолишки представљена. Песнички субјекат жели помоћ, али не преклиње, не моли експлицитно, нити наређује. Тон личи на разговор са узвишеним религијским ентитетом, овде означеним са *Ты*, ког поштује и за ког сматра да га је *князем створио*, и био милостив према њему од рођења. Он је Србин и у изгнанству, и, иако му је садашњост у знаку *гнева* и *јарости*, он је свом српству доследан.

10. Родољубље које је у досадашњим строфама означено пре свега поистовећивањем ауторског субјекта као *књаза са простим Србином*, као и подржавањем љубави према Богу и молитви у светињама, као одликом српства, у десетој строфи је још више изражено. Строфа почиње мирнијим тоном где субјекат наводи појмове као што су *круне*, светила, а онда *корабље* и *мора*,

¹³ Кнез Александар Карађорђевић владао је Србијом од 1842. до 1858. године.

како би их опонирао наводима из последња два стиха, где сигурним тоном изражава спремност да гине за *Србију*, коју квалификује као *милу*. Поред Србије, субјекат гине и за њене *олтаре*, чиме је успостављена директна веза са осмом строфом. Спремност да погине за своју земљу и оно што њу и њен народ чини, означава кулминацију родољубивих осећања у овој песми.

11. Квалификација *мила* која се у претходној строфи односи на Србију, овде је присутна уз *српство*. Ако узмемо да исказивање родољубља има пик у претходној строфи, где постоји спремност да се гине за оцаџбину, онда бисмо за ову строфу рекли да одржава плато у односу на тај пик, јер субјекат, који је у једном периоду живота био кнез, *неће престо*, нити *земље владу*, већ само жели српство и Србију.

Онеобичавање распореда реченичних чланова је често, при чему анастрофа (*суди цара сину, срца уцељеног одјек*) и хипербатон¹⁴ (*глас се звона по Србији роји*) дају посебну боју песми.

Иако се у наслову јавља термин *молитва*, ова реч се ниједном у песми не појављује, као ни глагол *молити* (*се*), али уочавамо другу реч изведену из истог корена. То је *молба* у четвртој строфи. Према РМС, *молба* као једно од значења има и *молитву*.

Реч *правда* у песми се понавља четири пута, од чега је два пута у форми енаналептичког понављања (*Правда твоя, правда Боже! во вѣкъ*), а два пута анафорски у два узастопна стиха (*Правду сада тражимо у раздвоју / Правду, Боже...*).

Речи попут: *содѣтелю, раб, волна* (рус. талас), *вселенну, вездѣсуцій* (рус. свеприсутан), *вопиіе* дају посебну стилску вредност песми, нарочито због тога што данас већином нису у живој употреби у српском језику.

Његошеви стихови и кнез Михаило Обреновић. Већ смо проматрали употребу назива *брег* за *узвишење* и *обалу*. У Његошевем *Горском вијенцу*, помиње се такође *брег* као *обала*: „Маньї потокъ у выши увире, / Кодъ увора свое име губи – / А на бриегъ морскїй обоица” (Његош 1847: 30). Сем овог увида, оно што нам *Горски вијенац* пружа је, такође, и могућност да упоредимо положај кнеза Михаила који се *моли на брегу морском* са околностима у којима владика Данило изговара следеће: „Ко на брдо, ак’ и мало стои, / Выше види но онаї подъ брдомъ – / Я повыше нешто одъ васъ видимъ, / То є срећа дала, аль несрећа” (Његош 1847: 20).

РСАНУ, као што смо већ навели, уз одредницу *брег* даје фину семантичку дистинкцију у односу на *брдо*, те стоји да је *брег*: *узвишење на земљиној по-*

¹⁴ Хипербатон „настаје разбијањем синтагматски уско повезаних компонената неком компонентом којој ту у уобичајеном реду речи није место” (Ковачевић 1998: 31).

вршини обично мањег обима од брда и осамљено. РМС констатује да је *брег*: *мање брдо*. Речник синонима Павла Ћосића (РС) даје податак да су *брдо* и *брег* синоними.

Може ли се *брег* на коме се моли кнез Михаило посматрати у контексту неког узвишења, не нужно географског? Можемо ли замислити кнеза како изговара речи владике Данила?

И зашто је номинација таква да се се кнез моли на *брегу*, а не на *обали мора*, на пример? Вуков *Рјечник* бележи лексему *обала* и као једно од значења наводи управо *бријег*. На споримо да је *брег* можда био ближи кнежевом језичком осећању, те и фреквентији у употреби него ли *обала*, али не смемо пренебрегнути и могућу поруку коју употреба одређеног синонима носи.

Кнез, самом својом позицијом у државничкој хијерархији, али и у односу на обичан народ, *више види но онај под брдом*. Такође, кнез као проминентна фигура једног народа уочљивија је сили којој се моли од тог, већ поменутог, народа. Ако томе додамо да је та већ истакнута фигура на *брегу мора*, који није само *обала*, већ баш то – *брег*, слика добија потпунију димензију, али не довољно целовиту, док се не запитамо зашто се моли баш на мору, на нула метара надморске висине, а не на некој узвисини. Међутим, позиција *на брегу мора* нужно имплицира сучељеност са непрегледном воденом површином. Има ли кнез у емиграцији *море* брига и стрепњи за себе и свој народ?

Ово су само нека од могућих тумачења. Могуће је наравно да се кнез једноставно нашао на мору и у том моменту написао стихове које је дуго носио у себи, али не желимо да нам промакне ни оно што нам је кнез рекао, али не у стиховима.

Закључак. У раду смо се бавили песмом *Молитва кнеза српског Михаила на брегу морском*. Три су главна проучаваоца ове песме на чије текстове смо се ослањали: Ђорђе Перић, Милева Алимпић и Васо Милинчевић. Међу њима постоји неслагање око године и места првог објављивања песме. У сваком случају, дилема је 1844. или 1845. година, а то је време када је кнез Михаило Обреновић био у егзилу, изван Србије, а Србијом владао Александар Карађорђевић. Постоји више издања песме (у рукописном и штампаном облику) која се међусобно разликују по правопису, али и по првом стиху, док разлике у осталим стиховима нису велике.

Песма се састоји из једанаест катрена. Рима је укрштена *абаб*. Онеобичавања реда речи су честа и имају нарочиту стилску функцију.

Почиње апострофирањем Бога, и показује захвалност ауторског субјекта Богу за све добро што му је учинио у животу, али и велику љубав према Србији и жељу да се буде у отаџбини. Субјекат своју позицију не представља из перспективе неког ко моли и преклиње, већ неког ко води равноправан разговор са узвишеним ентитетом.

Ова песма значајна је, пре свега, због времена у коме је настала, тога ко јој је аутор, као и политичке позиције у којој је аутор био у време њеног настанка.

ИЗВОРИ

- Алимпиић 1892:** М. Алимпиић, *Живот и рад генерала Ранка Алимпиића (у свези са догађајима из најновије српске историје)*, Београд: Српска краљевска државна штампарија.
- Вук 1818:** В. С. Караџић, *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечма*, Беч: Р.Р. Armeniern.
- НСП 1988:** *Народне српске приповијетке*, Београд: Просвета.
- СНП 1988:** *Српске народне приповијетке*, Београд: Просвета.
- СНПј 1841:** *Српске народне пјесме*, књига прва, Беч: Штампарија јерменскога манастира.
- СНПо 1849:** *Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи*, Беч: Штампарија јерменскога манастира.
- Данило II 1866:** *Животи краљева и архиепископа српских / написао архиепископ Данило и други: на свијет издао Ђ. Даничић*, Загреб: Светозара Галца у ком., Београд: државна штампарија.
- Даница или Календар за преступну годину 1864 са различитим песмама / скупіо и издао Георгије Стаић, Изслуженый Словослагатель Правителствене Типографіе, Београд: Штампарија Николе Стефановића, 3–?.
- Кореспонденција Ђуре Даничића и Косте Бранковића. Сигн. XV-7/В. Архив ХАЗУ.
- Михаило Обреновић, *Молитва княза србскогъ Михаила на брегу морскомъ* (нема података о издавачу, години и месту издања). Сигн. Т Р 1895. Одељење реткости Универзитетске библиотеке у Београду.
- Његош 1847:** Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*, Беч, Типографија братства Мехитаристов
- Песмарица Бранка Сандића. Песма бр. 92. Сигн. М 564. Рукописно одељење Матице српске.
- Пемарица Василија Георгијевића. Песма бр. 77. Сигн. М 416. Рукописно одељење Матице српске.

- Песмарица М. Д. Дејановића. Песма бр. 114. Сигн. М 417. Рукописно одељење Матице српске.
- РМС 1967–1976:** *Речник српскохрватскога књижевног језика*, Матица српска и Матица хрватска, 1967–1976.
- РРУС 1871:** Новый карманный русско–английский и английский–русский словарь. Лейпцигъ, Издание Оттона Гольце.
- РС 2008:** П. Тосић и др., *Речник синонима*, Београд: Корнет.
- РСАНУ 1959 и др.:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Štifter 1877:** F. M. Štifter: Pisma o ruskeј literaturi, u: J. M. Pajk (red.), *Zora: časopis zabavi i poduku, Šesti tečaj*, Maribor, Narodna tiskarna F. Skoza in druga, str. 111–112.

ЛИТЕРАТУРА

- Алимпиић 1892:** М. Алимпиић, *Живот и рад генерала Ранка Алимпиића (у свези са догађајима из најновије српске историје)*, Београд: Српска краљевска државна штампарија.
- Јовановић 2009:** Ј. Јовановић, *Писци и стил*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Клеут/Стефановић 1984:** М. Клеут, М. Стефановић, Допуна библиографији српских рукописних песмарица, *Зборник матице српске за славистику*, 26, Нови Сад, 139–164.
- Ковачевић 2006:** М. Ковачевић, *Списи о стилу и језику*, Бања Лука: Књижевна заједница.
- Ковачевић 1998:** М. Ковачевић, *Стилске фигуре и књижевни текст*, Београд: Требник.
- Ковачевић 2015:** М. Ковачевић, *Стил и језик српских писаца*, Београд: Завод за уџбенике.
- Кончаревић 2013:** К. Кончаревић, *Сакрална комуникација – Норме. Традиција. Средства*. Београд: Институт за теолошка истраживања, Православно-богословски факултет.
- Милановић 2010:** А. Милановић, *Језик српских песника*, Београд: Завод за уџбенике.
- Миљинчевић 2013:** В. Миљинчевић, *Универзитет и књижевност*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.

- Миљинчевић Васо. *Две песме кнеза Михаила*, Вечерње новости. <<http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:352081-Dve-pesme-kneza-Mihaila>>. 29.11.2018.
- Пејчић 2005:** Ј. Пејчић, *Антологија српских молитава (XIII–XX век)*, Београд: Draslar partner.
- Перић 1992:** Ђ. Перић, Заборављене песме кнеза Михаила Обреновића у нашим рукописним штампаним изворима, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, LV и LVI, Београд, 84–99.
- Петковић 1990:** Н. Петковић, *Огледи из српске поезике*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

HOW THE PRINCE PRAYED – POEM *PRAYER OF THE SERBIAN PRINCE MIHAILO ON THE SEASHORE*

Summary

This work analyses the poem *Prayer of the Serbian Prince Mihailo on the seashore*. The poem was written in 1844 or 1845 when Prince Mihailo was in exile, while Serbia was ruled by the Karadjordjevic dynasty. We looked back on the Prince's art and presented dilemmas about the time and the place of the creation and publication of the poem *Prayer*. We pointed out the differences between the editions of the poem. We showed the stylistic-thematic structure and dealt with religious and patriotic feelings of the poetic subject.

Key words: Prince Mihailo, Mihailo Obrenovic, poems, Prayer, versions, analysis

Biljana S. Ristić